

O. Mikheyeva

**CRITICAL DISCOURSE-ANALYSIS AND HIM INTERPRETATIVE POSSIBILITIES
IN PUBLICATION IN MASS MEDIA ("KIEV CASE" 1925–1926)**

On the base of material "Kiev case" in the periodical press about corruption of the Ukrainian police at the mid 1920's the author shows the possibilities of critical discourse-analysis in the interpretation and reconstruction the social structure and social practices thru text-message.

Key words: diskurs-analysis, reconstruction, social structure, social practices, mass medias.

© O. Mikheyeva

Надійшла до редакції 16.02.2011

УДК 271.5:37.014.52|"157/164"(045)

**РЕЛІГІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄЗУЇТІВ
У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ РЕГІОНІ
В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.**

АНЖЕЛА ПАПАЗОВА,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін
Маріупольського державного університету*

Проаналізовано результати й наслідки діяльності єзуїтів у контексті досягнення мети Товариства Ісуса в східнослов'янському регіоні. Релігійно-освітня активність ордену єзуїтів була важливим складовим елементом історичних процесів у регіоні, дала поштовх розвитку місцевої освіти, активізації релігійного та суспільно-політичного життя, сприяла зближенню та взаємозбагаченню східнослов'янської та західноєвропейської культур. Проте одночасно вона призводила до певного обмеження впливу православ'я та сприяла кризі громадянського миру в регіоні.

Ключові слова: Товариство Ісуса, релігійно-освітня діяльність, східнослов'янський регіон.

Постановка проблеми. Проблема релігійної діяльності ордену єзуїтів є важливим складовим елементом вивчення діяльності Товариства Ісуса, католицької, православної, греко-католицької церков, дослідження процесу взаємовпливу та взаємозбагачення культур. Релігійна діяльність Товариства Ісуса в східнослов'янському регіоні здійснювалася в рамках політики римської курії, за дорученням Папи Римського. Однак єзуїти виявляли ініціативу в досягненні цілей. Орден, перш за все, виконував свої внутрішні завдання й застосовував способи поширення католицизму, які виходили за рамки традиційних у католицькій церкві, що дозволило йому досягти значних успіхів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст. Орден є складовою частиною християнської культури, тому дуже важливо з'ясувати його вплив на розвиток християнського світу. Величезне значення й складність проблеми полягає в тому, що досліджуваній регіон знаходиться на перетині культур та релігій. Їх взаємовплив і взаємопроникнення накладає

свій відбиток на історичні процеси, явища, закономірності як у минулому, так і в сьогоденні.

Аналіз досліджень і публікацій. Велику увагу вивченню єзуїтства в означеному регіоні приділяли науковці Російської імперії XIX - початку XX ст. Вони досліджували діяльність Товариства в окремих землях краю, з'ясовували вплив ордену на аристократію, органи державної влади, православну церкву [1]. Загальний тон досліджень радянських учених із релігійної тематики був негативним. Однак достатньо ґрунтовно проаналізовано економічну діяльність ордену в Білорусі Т. Б. Бліновою [2]. Найактивнішими зарубіжними дослідниками були представники католицької церкви. Одна з таких робіт належить С. Обіреку, який, спираючись на велику джерельну базу, відбиває всі напрямки діяльності єзуїтів на території Речі Посполитої в 1564-1668 рр. [3]. Дослідник унії А. Великий підкреслив значення релігійної полеміки навколо унії церков [4]. Зарубіжні світські дослідники XIX - XX ст. приділяли увагу впливові ордену на історичні події. Можна виділити

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.

праці німецького дослідника Г. Бюмера, який віддав перевагу констатації фактів діяльності ордену [5]. Німецький історик В. Деліус присвятив свою історичну працю місії Поссевіно в Москві [6]. У роботі англійського дослідника Д. Райта проаналізовані основні процеси, які відбувалися в Товаристві, місіонерські методи діяльності [7]. Останнім часом увагу українських дослідників привертає питання освітянської діяльності Товариства [8]. Докладно вивчає освітню діяльність ордену білоруська дослідниця Т. Б. Блінова [9]. Російський історик О. Р. Андреев досліджує діяльність Товариства в Московському царстві [10]. Отже, сучасні історики збільшили кількість питань для вивчення, однак недостатньо уваги приділили результатам і наслідкам єзуїтських спроб поширення католицизму в східнослов'янському регіоні в зазначений період.

Джерела з історії діяльності ордену єзуїтів у східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII століття - це архівні та опубліковані документи. Найважливішими серед усіх джерел є актові документи: угоди, універсали, привілеї. Групу епістолярних документів складає офіційне й приватне листування. Серед документів особового походження виділяються такі: літописи, історичні та літературні твори. Зазначені джерела дозволяють розкрити частину фактів щодо результатів і наслідків єзуїтських спроб поширення католицизму.

Мета роботи - проаналізувати результати й наслідки єзуїтських спроб поширення католицизму в східнослов'янському регіоні в останній третині XVI - першій половині XVII ст.

Виклад основного матеріалу. Результати релігійної роботи ордену єзуїтів у східнослов'янських землях Речі Посполитої були значними. Жодна країна, на думку дослідника Генріха Бюмера, не зазнавала у своєму розвитку такого сильного єзуїтського впливу, як Польща, і в жодній державі орден не мав такої влади (крім Португалії), як у Речі Посполитій [11].

Орден домогся великого впливу на монархів Стефана Баторія й Сигізмунда III Вазу. Король Владислав IV також відчував заступництво ордену [12]. Орден мав підтримку з боку духовної й світської влади. Якщо в 1587 році з 39 сенаторів було тільки сім католиків, то в 1632 році Сигізмунд III пишався тим, що в сенаті не залишилося жодного дисидента [13]. Безпосередньо завдяки єзуїтам або за їхньою участю деякі феодалі стали католиками: князі Острозькі, Слуцькі, Радзивілл, Сапеги, Заславські, Ходкевичі. Серед православних родів сім перейшли в католицизм та підкорилися єзуїтам: Рожинські, Прунські, Порицькі, Корецькі, Боремельські, Збаразькі, Каширські [14]. Митрополит Макарій називає 50 православних родів, які перейшли в католицизм [15]. Багато феодалів, у тому числі й під впливом єзуїтів, підтримали унію. У 1598 році близько 30 із них підписали протест проти розриву унії, тим самим виявивши себе її прихильниками [16]. Завдяки єзуїтам у першій половині XVII століття духовне життя еліти розвивалося під певним впливом іспанської містики [17]. Більшість представників верхівки підтримала орден, керуючись міркуваннями, перш за все, особистої вигоди (одержання посад, наближення до корони, збагачення). Багатьом доводилося прихильно ставитися до ордену, адже королі були покровителями єзуїтів [18]. Єзуїтська діяльність перетягувала до католицької церкви деяких представників інтелігенції [19], чим зменшувала потенціал етнічного розвитку в рамках православної культури.

Однак серед інших верств суспільства успіхи ордену були мінімальними. Спроби єзуїтів поширити католицизм серед українських козаків не вдалися, вони тільки налаштували проти себе Запорозьку Січ [20]. У передсмертному листі (1622 рік) козацький гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний писав, що, на його думку, єзуїти повинні залучати до унії лише ті народи, які не знають християнства [21]. Т. Трясило надіслав грамоту королю з-під міста Переяслава, а також видавав свої універсали із закликом до повстання проти єзуїтів [22]. Зустріла спротив і спроба ордену поширити католицизм серед простого народу. Більшість залишилася вірною православ'ю. І навіть ті, хто став уніатом чи католиком, під час національно-визвольної війни повернулися в православ'я [23].

Проти єзуїтів, насамперед, виступило православне духовництво й братства. Відомий православний грек Мосхопуло заважав спробам єзуїтів схилити до католицизму князя Костянтина Острозького. Він постійно критикував єзуїтів і викривав їхню діяльність [24]. Збереглися його численні виступи проти єзуїт-членів братств і віруючих у зв'язку з нападами учнів єзуїтських шкіл на православні установи [25]. Проти єзуїтів виступали навіть католики-миряни. Вони звинувачували орден у користолюбстві. Серед незадоволених були князі, члени сейму, державні діячі, особи, скривджені королем за їх несприяття єзуїтам. На сеймі 1603 року опозиція звинуватила короля, що державні доходи звернені переважно на орден [26].

Але найбільше єзуїтам діставалося від полемістів. Твори членів ордену вплинули на розвиток літературної полеміки. Не випадково князь А. Курбський радив православним не ходити на єзуїтські диспути, не дискутувати з ними без православного богослова, не читати їхніх книг і не слухати проповідей [27]. Поет Кленович до прийняття Берестейської унії у своєму антиєзуїтському творі виступив проти ордену настільки вдало, що єзуїти відповіли декількома пасквілями й переслідували його все життя [28]. Анонімний автор антикатолицького твору засуджує методи діяльності єзуїтів і наміри світового панування Ватикану [29].

Як самі єзуїти оцінювали свій вплив у Речі Посполитій? "Таємні наставляння" стверджують, що орден увібрав усі переваги інших орденів і навіть те, що являє специфіку кожного ордену окремо. Товариство "веде першість за своїм значенням для Церкви Божої" [30]. Однак великого політичного впливу, як вважали вчені-єзуїти, орден не мав, тому що жоден єзуїт не працював у сенаті, посольствах, судовому трибуналі. Крім А. Поссевіно й С. Войти, не можна назвати жодного єзуїта-дипломата, а інші, наприклад, С. Варшевицький чи П. Скарга виступили в другорядних справах. І освіта в Польщі не знаходилася цілком у руках ордену, і магнати обирали собі сповідників з інших орденів частіше, ніж із єзуїтів. У війську єзуїти взагалі не мали впливу, а їх кількість була невеликою [31]. Проте прихований вплив єзуїтів був вагомим. Це дозволяло їм керувати діями вищих осіб держави, спрямовувати їх дії на користь ордену. Особливо потужним був вплив ордену на тих, хто став католиком завдяки єзуїтам. Найбільші утиски "...терпів народ руський від тих, хто з руської віри перейшли на римську віру" [32]. Бо Товариство зуміло пристосувати свої методи релігійного впливу до умов регіону. Саме тому єзуїтам належить найвизначніша роль у процесах інтеграції католицької ідеології й традиції до місцевої культури [33]. Проте цю роль не варто

перебільшувати, оскільки Товариство діяло поруч із іншими орденами та в рамках католицької церкви.

Орден усвідомлював ускладнення ситуації в регіоні й ставлення до нього в суспільстві. Він приготувався до повороту подій не на свою користь і перевіз велику частину майна за кордон або в безпечні місця в Польщі до початку війни [34]. Бібліотеки Ксаверова, Вінниці, Бара вивезли в Острог, Переяслава - у Краків, Луцька - у Торунь [35]. Єзуїти залишили небезпечні міста (наприклад, Бобруйськ і Пінськ), але виїхали не всі. Багатьох залишили (старих і менш цінних для ордену) під заступництвом Радзивіллів для догляду за домами. Інші вони збирали й озброювали дрібну шляхту та селян, приєднувалися до армій Калиновського, Потоцьких як інженери, артилеристи, капелани, вступали в каральні загони. Наприклад, Ігнатій Єлець брав участь у битві під містом Збаражем у 1649 р. [36].

Діяльність ордену до й під час національно-визвольної війни викликала активне протистояння козацтва. Проект угоди Б. Хмельницького з польським комісаром містить таку умову про єзуїтів: "З іншими ченцями ми готові замиритися, а ці мають бути виключені з держави" [37]. Вимоги Запорозького війська Янові Казимиру й польському уряду про умови замирення містять також згоду на існування в Києві всіх монастирів і костелів, але без єзуїтів. Запорожці мотивували це тим, що київський воєвода запросив єзуїтів до Києва на зло православним школам, а це призвело до великої колотнечі [38]. Янові Казимиру було передано вимогу заборонити єзуїтам у Києві й інших українських містах отримувати матеріальні кошти, адже від ченців і релігії починаються незгоди й порушення спокою [39]. Козацтво виступило проти єзуїтів активніше, ніж проти інших орденів і католицького духовництва. Це пояснюється, з одного боку, тим впливом, який мав орден у краї, а з іншого - його багатством. Зважаючи на те, що козацтво в середині XVII ст. було станом, що претендував на привілеї й майно (землю, насамперед), саме єзуїти піддалися жорстоким розправам з боку повстанців.

Єзуїтські будинки руйнували, захоплювали, передавали православній церкві, а із членами ордену розправлялися фізично. Острозький колегіум був зруйнований двічі [40]. Власність ордену, наприклад, під містом Фастовом було передано Київському братському монастирю [41]. У Полоцьку народ вийшов на вулиці, погрожуючи розгромити костел і колегіум. Повстали громади будівлі й фільварки єзуїтів. У Полоцьку, Несвіжі, Гродно, Вітебську єзуїтські будинки були розгромлені й спалені, а в Новокупці були знищені всі документи й привілеї школи. У місті Несвіж городяни вбили єзуїтів Адама Веховича, Яна Станішевського і Яна Буткевича, капеланів князівського двору. Єзуїти змушені були тікати з Пінська у вересні 1648 року, бо козацький загін А. Небаби напав на костел і перетворив його на фортецю. Повстали завдали збитків у 100 тис. польських злотих Пінському колегіуму [42]. Бобруйський храм ордену був спалений козаками в 1651 р. У 1654 році московське військо зайняло частину єзуїтських володінь у Вітебську [43]. Київську бібліотеку було пограбовано [44]. Єзуїта Пінського колегіуму А. Боболю козаки катували, а потім убили (1657 р.) [45]. За даними, які наводить Т. Б. Білінова у [46], серед єзуїтів нараховувалося 49 чернів після закінчення Пінського інциденту. У повідомленні нунція І. Торреса зазначено: "...Не без деякого остраху чуєш... коли говорять, що в Києві зажарені отці ордену Ісуса..." [47].

Проте війна тільки на час призупинила діяльність ордену в регіоні, але не припинила взагалі. Деякі єзуїтські доми продовжували роботу. З 1648 до кінця 1650 року тривало лихоліття для Ярославського колегіуму, коли його діяльності заважали постійні грабежі всіх військ, які проходили поруч. Деякі школи й резиденції тимчасово припинили роботу. У серпні 1648 року Луцький та Острозький колегіуми були тимчасово закриті, єзуїти повернулися до Острогу наприкінці 1648, до Луцька - у 1649 році, але знову залишили міста, остаточно повернувшись у них тільки після завершення воєнних дій. У Вінниці колегіум був відновлений лише наприкінці століття. Резиденція Ксаверова зачепала. У Переяславі, Новгороді-Сіверському, Києві колегіуми припинили існування [48]. Разом із тим, відновлюючи діяльність своїх домів, орден отримував нові привілеї. Наприклад, у храмі ордену в Пінську в 1648 році згорів дах і внутрішня оздоба, однак до 1651 року все було відновлено [49].

Наслідки діяльності ордену в східнослов'янському регіоні не можна оцінювати однозначно, у першу чергу, через поширення католицтва в регіоні. Цікавим фактом є те, що деякі сучасні дослідники визнають теологію єзуїтів гуманістичною, оскільки в центрі їх інтересів виявилася людина, її моральні проблеми й труднощі на шляху духовного самовдосконалення [50]. Однак вище духовне вдосконалення по-єзуїтськи - це удосконалення тільки в рамках католицької ідеології і, насамперед, досконалість у підпорядкуванні цій ідеології, а гуманізм не можна тримати в рамках певної релігії. Орден був чужорідним елементом у регіоні, незважаючи на свою привабливість. Боротьба православної церкви з протестантами та єзуїтами була вкрай важкою та згубною за своїми наслідками. Проте ця боротьба призвела й до "добрих наслідків для православ'я" - пробудила від духовного застою [51].

Через те, що орден виходив за рамки релігійної діяльності, намагався окупувати не лише релігійний, а й соціальний простір [52], його діяльність вплинула на суспільно-політичне життя регіону. Місію Поссевіно в Москву можна вважати політичним досягненням папства й ордену єзуїтів. Хоча унія з Московією та союз християнських князів не були досягнуті, проте Берестейська унія стала "пізнішим плодом зусиль Поссевіно" [53]. Бо головним підсумком його діяльності було те, що папство відмовилося від ідеї "універсальної унії" на користь "унії локальної" [54]. Дослідники погоджуються, що єзуїти відіграли значну роль у підготовці та укладанні унії [55]. Саме орден був "...сполучним пунктом між подіями на Заході і тими в Україні. І тут, і там він відіграв помітну, а то й вирішальну роль" [56]. Співпраця Товариства з королями Речі Посполитої з поширення їх влади на регіон сприяла посиленню протистояння православного населення ордену та католицтву. Протистояння ордену здійснювалося в багатьох країнах Європи. Конкуренція єзуїтів з іншими орденами, іншими конфесіями християнства сприяла поширенню неправдивих чуток про членів Товариства, завдаючи шкоди його авторитету [57]. Тому навіть позитивні елементи діяльності єзуїтів засуджувалися, а побудовані ними споруди піддавалися знищенню.

Орден намагався охопити своїм впливом також і культурний простір регіону. Товариство здійснило чимало культурних проектів (в освіті, науці, архітектурі, музиці, театрі, живописі). Це також певним чином вплинуло на культурний розвиток східнослов'янського ре-

гіону. Суперництво між православними, уніатами й католиками у сфері культового будівництва вело до зростання найбільш виразних архітектурних засобів бароко й синтезу їх із місцевими будівельними прийомами XVI ст. [58]. Єзуїтська освіта та наука залучили до католицьких культурних традицій значну частину освіченої верхівки суспільства. Рівень естетичного смаку також мав певним чином змінитися в усіх споглядачів вистав, оздоблення костьолів та колегіумів ордену та слухачів співів орденських хорів. Діяльність аптек та добротинність також надавали місцевим мешканцям приклади та формували еталони поведінки. Отже, діяльність Товариства сприяла активізації суспільно-політичного та культурного життя регіону.

Висновки

Орден єзуїтів у східнослов'янському суспільстві досяг непересічного впливу на суспільно-політичну й культурну сфери життя. Єзуїти домоглися розгрому реформаційних течій у регіоні, разом з іншими силами підготували й здійснили унію церков, розвивали пошук літератури. Орден домігся значного впливу на верхівку православного суспільства в Речі Посполитій, сприяв переходу багатьох її представників у католицизм. Однак вплив ордену на верхівку суспільства, церковних ієрархів, окремих представників інших верств населення виявився недостатнім для реалізації його цілей. Єзуїти не змогли охопити своїм впливом козацтво - найактивніший стан у суспільній структурі регіону й показали себе гнобителями найчисленнішого стану - селянства, тому не мали впливу на більшість населення. Попри зусилля єзуїтів щодо реалізації мети, вона не була досягнута в повному обсязі, головним чином, через недопущення доміну ордену в Московське царство. Крім того, проти католицької церкви виступили полемісти і православна освіта, зросла суспільно-політична активність і національно-визвольний рух. Розпочалася криза громадянського миру в регіоні. Усі ці обставини почасти були наслідком діяльності ордену єзуїтів, що зумовило подальше протистояння католицької та православної традицій у християнстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дем'янович А. П. Іезуїти в Западній Росії (в 1569-1772 гг.) / А. П. Дем'янович // Журнал Министерства Народного Просвещения. - 1871, ноябрь. - С. 40-86; декабрь. - С. 40-231; Сливов И. Іезуїти в Литві / И. Сливов // Русский вестник. - М., 1875. - Т. 118. - С. 5-63; Т. 120. - С. 550-599; Харлампович К. В. Западнорусские православные школы XVI - начала XVII вв. Отношение их к инославным / К. В. Харлампович. - Казань, 1898. - 524, LVI с.; Жукович П. Н. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией до 1609 г. / П. Н. Жукович. - СПб., 1901. - XXI, 808 с.; Грушевський М. С. Культурно-національний рух на Україні в XVI - XVII віці // Грушевський М. С. Духовна Україна (збірка творів) / М. С. Грушевський; [упорядкування та додатки І. Гирича, О. Дзюби, В. Ульянівського]. - К.: Либідь, 1994. - С. 136-255.
2. Блинова Т. Б. Іезуїти в Белорусії / Т. Б. Блинова. - Минск: Беларусь, 1990. - 108 с.
3. Obirek S. Jezuci na dworach Batorego i Wazów 1580-1668: Wpływ kapelanów dworskich i wychowawców książąt na postawy panujących i politykę państwa / S. Obirek. - Kraków: Wyd. Filoz. T.J., 1996. - 99 s.; Poplatek J. Słownik jezuitów artystów / J. Poplatek, J. Paszenda. - Kraków, 1972. - 209 s.; Załęski S. Czy Jezuci zgubili Polskę? / S. Załęski. - Lwów: Przegląd Powszechny, 1872. - 394 s.

4. Великий А. З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану: у 9-ти т. / А. Великий. - [2-е вид.]. - Львів, 1999. - Т. III. - 278 с.
5. Бёмер Г. История ордена иезуитов / Г. Бёмер // Орден иезуитов: правда и вымысел: сб. / [сост. А. Лактионов]. - М., 2004. - С. 7-260; Губер Ж. Іезуїти, их история, учение и практическая деятельность в сфере общественной жизни, политики и религии / Ж. Губер. - СПб., 1898. - 320 с.
6. Делиус В. Антонио Поссевино и Иван Грозный. К истории церковной унии и Контрреформации в XVI столетии / В. Делиус / Иван Грозный и иезуиты: миссия Антонио Поссевино в Москве: [сборник] / сост. и предисл. И. В. Курукина; [пер. с нем. С. П. Гиждеу, пер. с лат. Л. Н. Годовиковой]. - М., 2005. - С. 15-150.
7. Райт Д. Іезуїти / Джонатан Райт; [пер. с англ. С. В. Головой, А. М. Голова]. - М., 2006. - 464 с.
8. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI - середини XVII ст. / Т. Шевченко. - Львів: Свічачо, 2005. - 340 с.
9. Блинова Т. Б. Іезуїти в Белорусії. Роль іезуїтів в організації освіти і просвіщення / Т. Б. Блинова. - Гродно: ГрГУ, 2002. - 425 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://hists.narod.ru/doc/blinova.pdf>.
10. Андреев А. Р. История ордена иезуитов. Іезуїти в Российской империи: XVI - начало XIX в. / А. Р. Андреев. - М.: Русская панорама, 1998. - 256 с.
11. Бёмер Г. Указ праця. - С. 126, 132.
12. Привілей короля Владислава IV о передаче Новгород-Сиверского Спасского монастыря ордену иезуитов и об учреждении иезуитского коллегиума, школы и костёла в Новгород-Сиверском // Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы: в 3-х тт. - М.: АН УССР, 1953. - Т. 1. - С. 150-151; Obirek S. Op. cit. - S. 46.
13. Жукович П. Н. Указ праця. - С. 530; Привілей єпископа М. Шишковського на заснування в Луцьку єзуїтського колегіуму. 1606 р., лютого 9, Янів (над Бугом) // Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X - поч. XVII ст.: зб. докум. і матер.). - К.: Наук. думка, 1988. - С. 188-190.
14. Сливов И. Указ праця. - Т. 120. - С. 585.
15. Макарий (Булгаков) (Митрополит Московский и Коломенский). История русской церкви: в 6 т. / Михаил Петрович Булгаков. - М.: Изд-во Спаса-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. - Т. 6. - С. 408-409 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.magister.msk.ru/library/history/makary/mak4003.htm#number1>.
16. Баранович А. И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. Социально-экономические предпосылки войны / А. И. Баранович. - М.: АН СССР, 1959. - С. 112.
17. Тымовский М. История Польши / М. Тымовский. - М.: Весь мир, 2004. - С. 211-212.
18. Жукович П. Н. Указ праця. - С. 528-531; Яковенко Н. Релігійні конверсії: спроба погляду зсередини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://litopys.narod.ru/yakovenko/yak02.htm>.
19. Грушевський М. С. Указ праця. - С. 167-169.
20. Прохання Запорозького війська до Яна Казимира і польського уряду про умови замирення. 1649, лютого (14) 24. Переяслав // Документи Богдана Хмельницького (1648-1657) [упоряд.: І. Крип'якевич, І. Бутич; відп. ред. Ф. П. Шевченко]. - К.: Вид-во АН УРСР, 1961. - С. 107; Губер Ж. Указ праця. - С. 106; Дем'янович А. П. Указ праця. - Ноябрь. - С. 64; Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV - середина XVII ст. / В. О. Щербак. - К.: Вид. дім "KM Akademia", 2000. - С. 205-225.
21. Передсмертний лист козацького гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного до короля Сигізмунда III // Боротьба... - С. 229-230.

22. Брянцев П. Д. История литовского государства с древнейших времен / П. Д. Брянцев. - Вильна, 1889. - С. 457.
23. Там само. - С. 375.
24. Лист А. Болоньєтті кардиналові Комо. 1583 р., липня 6-8, Краків // Боротьба... - С. 83; Письмо членов львовского ставропигального братства к патриарху Иеремии от 7 сентября 1592 г. // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. - СПб.: Тип. Э. Праца, 1865. - Т. 4. - С. 44.
25. Письмо дворян Киевскому митрополиту Онисифору от 14 февраля 1585 г. // Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. - СПб.: Тип. Э. Праца, 1851. - Т. 4. - С. 289-291; Харлампович Д. Е. Указ. праця. - С. 46, 106, 138-142.
26. Сливов И. Указ. праця. - Т. 118. - С. 28, 62; Т. 120. - С. 554; Матеріали земельних сеймиків і загальнодержавного сейму у Варшаві. Ухвали головного Сланімського з'їзду. 30 січня 1597 р. // Боротьба... - С. 150.
27. Сказания князя Курбского. - СПб., 1842. - С. 281-287.
28. Демьянович А. П. Указ. праця. - Ноябрь. - С. 50.
29. Твір анонімного антикатолицького полеміста. Початок 80-х рр. XVI ст. // Боротьба... - С. 73-75.
30. Тайные наставления // Самарин Ю. Ф. Иезуиты и их отношения к России. Письмо к иезуиту Мартынову / Ю. Ф. Самарин. - М., 1870. - С. 437.
31. Zaleski S. Op. cit. - С. 318.
32. Літопис Самовидця [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://litopys.org.ua/samovyd/sam02.htm>.
33. Тымовский М. Указ. праця. - С. 211.
34. Демьянович А. П. Указ. праця. - Ноябрь. - С. 62-64.
35. Шевченко Т. Указ. праця. - С. 122-143.
36. Poplatak J., Paszenda J. Op. cit. - S. 143-144; Демьянович А. П. Указ. праця. - Ноябрь. - С. 62-64.
37. Проект угоди Богдана Хмельницького з польськими комісарами. 1649, лютого (14) 24. Переяслав // Універсали Богдана Хмельницького. 1648-1657 рр. Універсали українських гетьманів. Матеріали до українського дипломатію. Серія I. - К.: Альтернатива, 1998. - С. 47.
38. Вимоги Запорізького війська до Яна Казимира і польського уряду про умови замирення. 1649, лютого (14) 24. Переяслав // Універсали Богдана Хмельницького... - С. 52.
39. Вимоги Запорізького Війська, передані Яну Казимиру. 1649, серпня (7) 17. Табір під Зборовом // Універсали Богдана Хмельницького... - С. 55.
40. Левицький О. І. Єзуїтська преподобниця: історичне оповідання / О. І. Левицький. - Вінніпег: Українська видавнича спілка Б. Р. В. - С. 50-57.
41. Універсал Богдана Хмельницького про надання Київсько-
- му Братському монастиреві сіл Ксавери, Мухоїди, Плисецтке, Чорногородк і Сарановичі, Обиходи і Базар 1656, січня 9(19). Чигирин // Документи Богдана Хмельницького... - С. 467-468.
42. Монумент с чертами ренесанса [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pinskihistory.by.ru/Book/30.html>; Цэнтры езуітаў [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://jesuits.at.tut.by/missions/missions.html>.
43. Апостол Полесья Андрей Боболя [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pinskihistory.by.ru/Book/11.html>.
44. Шевченко Т. Указ. праця. - С. 146.
45. Донесение папского нунция И. Торреса от 8 июня 1848 г. // Сборник статей и материалов по истории Юго-Западной Руси. - К., 1916. - С. 77.
46. Блинова Т. Б. Иезуиты в Белоруссии. - С. 94-95.
47. Езуїты на Беларусі. Правінцыя таварыства Езуса [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://jesuits.at.tut.by>.
48. Шевченко Т. Указ. праця. - С. 115-147.
49. Привілеї Ходківичевої Анни колегії єзуїтів на купівлю земельних ділянок у Ярославі 1653 р. // ЦДІАУ у Львові. - Ф.140. - Оп. 1. - Спр. 12. - Арк. 4; Езуїты на Беларусі. Цэнтры езуітаў, Пінск [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://jesuits.at.tut.by/missions/pinsk.html>.
50. Історія української культури : у 5-ти тт. - Т. II: Українська культура XIII - першої половини XVII століть. - К.: Наук. думка, 2001. - С. 582; Kłoczowski J. Zakony męskie w Polsce w XVI - XVIII w. / J. Kłoczowski // Kościół w Polsce. - Kraków, 1969. - Т. 2. - С. 483-530.
51. Макарик. Указ. праця [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.magister.msk.ru/library/history/makary/mak4003.htm#number1>.
52. Райт Д. Указ. праця. - С. 72; Donnelly J. P. Some jesuit Conter-Reformation strategies in East Central Europe, 1550-1582 // Politics, religion and diplomacy in early modern Europe : Ann. Ardor. - 1994. - P. 83-99.
53. Делиус В. Указ. праця. - С. 138.
54. Дмитриев М. В. Между Римом и Царьградом: генезис Брестской церковной унии 1595 - 1596 гг. / М. В. Дмитриев. - М.: Из-во МГУ, 2003. - С. 274.
55. Козак С. З погляду перспективи / С. Козак // Пам'ять століть. - 1996. - № 3. - С. 106.
56. Великий А. Указ. праця. - Т. III. - С. 260.
57. Райт Д. Указ. праця. - С. 188-207; Дидро Д. Иезуиты / Д. Дидро / Избранные атеистические произведения. - М.: АН СССР, 1956. - С. 96-97; Ильин А. Иезуиты и их влияние на историю человечества / А. Ильин. - М., 1905. - 79 с.
58. Культурная архитектура Пинска XVII-XVIII вв. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://pinskihistory.by.ru/Arh2.html>.

A. Papazova

RESULTS AND CONSEQUENCES OF RELIGIOUS ACTIVITY OF JESUITS IN THE EAST-SLAVIC REGION IN THE LATE XVI-th CENTURY – TO THE EARLY XVII-th CENTURY

The results and the consequences of those activities in the Region with reference to the goal of Jesus Society are also examined. The religious and the educational activities of Jesuit Order were the important element of the historical processes in the Region, which gave rise to the development of local education, activated the religious, social and political fields. They were also an essential tribute to the interaction between the Western and the Eastern cultures. However it resulted in the restriction of the national cultural traditions and the crisis of civil peace in the Region.

Key words: Jesus Society, religious and educational activities, East-Slavic Region.

© А. Папазова

Надійшла до редакції 23.02.2011

№ 3 (110) березень-квітень 2011 р.